

NICOLETA TOADER RÎȘTEIU

**Teritorialitate, neoliberalism și conflicte
sociale privind posibila exploatare
a resurselor naturale ale subsolului
din România**

**Studiu de caz: exploatarea aurului
de la Roșia Montană**

**Editura Universității de Vest din Timișoara
2024**

CUPRINS

CAP. I. INTRODUCERE	7
1.1 Motivația temei	8
1.2 Obiectivele studiului de cercetare	9
1.3 Metodologia de cercetare și limitele metodologice ale cercetării	12
1.4 Delimitarea arealului de studiu	18
1.5 Istoricul cercetărilor geografice	27
CAP. II. NEOLIBERALISMUL ȘI IMPACTUL SĂU ÎN EXPLOATAREA RESURSELOR NATURALE	29
2.1 Neoliberalismul	29
2.1.1 Elementele politicii neoliberale	32
2.1.2 Rolul politicii neoliberale în cadrul mișcărilor sociale	33
2.2 Democrația directă	34
2.3. Exploatări contestate	34
2.4. Declinul rural	36
CAP. III. MIȘCĂRILE SOCIALE ȘI REPERCUSIUNEA LOR	39
3.1 Scurt istoric și definiția mișcărilor sociale de protest	39
3.2 Clasificarea mișcărilor sociale și importanța mișcărilor de protest de la Roșia Montană	40
CAP. IV. AURUL DE LA ROȘIA MONTANĂ : EFECTE ECOLOGICE ȘI TENSIUNI SOCIALE	43
4.1 Scurt istoric	43
4.2 Caracteristicile resurselor	44
4.3 Extracția aurului	44
4.4 Riscuri	46
4.5 Companii implicate în extragerea aurului de la Roșia Montană	46
CAP. V. ROLUL MASS-MEDIA ȘI PROTESTELE DE LA ROȘIA MONTANĂ: O ANALIZĂ CRITICĂ	49
5.1. Aspecte generale	49
5.2. Analiza mass-media asupra protestelor de la Roșia Montană din perioada 2012-2013.....	54
5.3. Protest event analysis (analiza evenimentelor de protest)	68
5.4. Utilitatea studiului de analiză mass-media	72
CAP. VI. ANALIZA CANTITATIVĂ A INFORMAȚIILOR PRIN PROGRAMUL SPSS	77

CAP. VII. POPULAȚIA LOCALĂ ȘI DECLINUL RURAL: O PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ ...	97
7.1. De la exploatare intensivă comunistă la contestarea post-comunistă a exploatărilor de aur de la Roșia Montană	97
7.2 Perspectivele comunității locale asupra situației de la Roșia Montană	107
CAP. VIII. DISCUȚII	123
CONCLUZII	129
BIBLIOGRAFIE ȘI WEBOGRAFIE	133
INDEX	145
ANEXE	149

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

Mișcările de protest și conflictele de mediu privind exploatarea resurselor naturale sunt fenomene tot mai des întâlnite, care se petrec în cadrul statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite. Astfel de mișcări de protest s-au manifestat intens în țara noastră în perioada post-comunistă.

Statele aparținătoare ONU se confruntă cu apariția unor proiecte economice de amploare realizate de corporații internaționale, care au presupus aportul de efecte pozitive prin modificări ale infrastructurii, construcții tehnice, care au efecte negative asupra mediului și asupra habitatelor umane. Astfel de proiecte economice au nemulțumit populația și au condus la apariția mișcărilor de protest privind exploatarea resurselor naturale și în România. Tot mai des în ultima perioadă s-a discutat fenomenul de protest apărut în urma exploatării aurului de la Roșia Montană, județul Alba, cu un impact puternic asupra populației. Acest fenomen reprezintă și subiectul propus pentru teza de doctorat. Subiectul este cunoscut la nivel național și internațional și doresc să îl aprofundez pentru a putea demonstra impactul exploatării resurselor naturale asupra mediului și al populației, dar și amploarea fenomenului de mișcare socială într-o țară fost comunistă.

Deosebite aprecieri doresc să le aduc domnului Profesor universitar Doctor Remus Crețan, coordonatorul tezei de doctorat, pentru înțelegerea, răbdarea și profesionalismul de care a dat dovadă pe parcursul anilor universitari, precum și comitetului de cadre didactice și colaboratori ai facultății care m-au îndrumat, apreciat și sfătuit pe parcursul celor unsprezece ani petrecuți în mediul academic, mai ales comisiei de îndrumare a tezei formată din dna Conferențiar univ. Dr. Sorina Voiculescu, dl Lector univ. Dr. Ioan Sebastian Jucu, dna Lect. Univ. Dr. Ramona Ivan. Îi mulțumesc și dlui Lect. univ. Dr. Alexandru Drăgan pentru sfaturile date în privința întocmirii chestionarului

din această lucrare și dlui Profesor univ. Habil. Dr. Mircea Voiculescu pentru observațiile primite la cele trei referate susținute.

1.1. MOTIVAȚIA TEMEI

Tema este una complexă, de actualitate, articulându-se atât cu evoluția societății contemporane, cât și cu marile probleme legate de prezervarea calității mediului. Mișcările sociale reprezintă laitmotivul întregii lucrări. Pornind de la aceste fenomene sociale, putem evidenția modificările care au avut loc în urma acțiunilor colective întreprinse la Roșia Montană.

Zona de cercetare a fost aleasă din două motive. Cel mai important motiv a fost amploarea manifestațiilor de la Roșia Montană atât la nivel național, cât și rezonanța evenimentelor în presa internațională, iar al doilea motiv a fost faptul că Roșia Montană este o localitate apropiată de localitatea natală a tatălui și a soțului meu, Avram Iancu, pe care o vizitez an de an, iar problema exploatării resurselor de la Roșia Montană a răsunat în toți munții Apuseni.

Literatura de specialitate, în special cea străină, conține suficiente informații referitoare la conceptele abordate în cadrul tezei: neoliberalism, mișcări sociale, democrație directă, resurse contestate, conflicte sociale și de mediu, la zona de studiu și chiar asupra temei în sine, dar cu greu găsești un articol sau o lucrare care să abordeze tema exploatării resurselor naturale și manifestările de protest. La Roșia Montană, protestele au început pe 1 septembrie 2013 și au durat până pe data de 11 februarie 2014 și au apărut din cauza Proiectului de exploatare inițiat de Roșia Montană Gold Corporation.

Acțiunile de protest au avut următoarele obiective: demisia celor care au aprobat proiectele; respingerea proiectelor; interzicerea exploatării resurselor prin metodele dorite de companie; protejarea resurselor naționale.

Prin lucrarea de față îmi propun să identific cauzele care au contribuit la izbucnirea protestelor din zonele menționate, să analizez efectele acestora, dar și schimbările pe care le-au adus acțiunile localnicilor și a altor activiști din România și din străinătate.

Studiul a fost realizat în urma documentării în prealabil, dar și planului de lucru, inițiat în anul I, după cum urmează:

Planul de lucru al celor trei ani de studii doctorale

Anul I

- Colectarea de date
- Cartarea zonei de studiu
- Realizarea hărților

Anul II

- Analiza datelor
- Întocmirea chestionarelor și a interviurilor
- Codificarea datelor

Anul III

- Scrierea tezei
- Publicarea de articole
- Susținerea tezei în catedră
- Susținerea publică a lucrării

Celor trei ani de studii doctorale li s-a alăturat o perioadă de prelungire în care a avut loc finalizarea tezei, dar și susținerea ei.

1.2. OBIECTIVELE STUDIULUI DE CERCETARE

Cercetarea noastră doctorală a plecat de la o problemă aparent simplă, care poate fi sintetizată prin următoarea întrebare: care au fost efectele induse teritorial de fenomene ce par să aibă doar foarte marginal caracter de obiecte geografice, precum sunt mișcărilor sociale?

Obiectivul general al tezei este schițarea unui model localizat de analiză coerentă a tensiunilor, cu urmări spațiale, care apar din cauza intereselor divergente ale marilor companii transnaționale, ale statelor și ale grupurilor sociale infra-naționale teritorializate, în condițiile civilizației actuale, tributară mai ales ideilor de factură neoliberală. În vederea atingerii obiectivului general, ne propunem să urmărim în paralel două obiective secundare, care se completează și se potențează reciproc:

1. Definirea generală a modului în care spațiul geografic (teritoriul) este afectat de comportamente de natură neoliberală ale diferiților actori interesați de exploatarea resurselor naturale, generând reacții sociale, mai ales într-un spațiu post-comunist, proaspăt ieșit pe scena globalizării;
2. Verificarea modelului conturat prin aplicarea sa la un spațiu concret, respectiv exploatarea resurselor de aur din România, mai exact din Roșia Montană.

Problematica și obiectivele ne conduc spre următoarele ipoteze, unele de ordin mai general, altele strict necesare studiului:

Ip1: Prin natura lor, axată pe obținerea profitului financiar în condițiile unei concurențe internaționale acerbe, comportamentele de tip liberal sunt sursă inerentă de tensiuni sociale, mai ales în domeniul extrem de sensibil al resurselor naturale și al patrimoniului antropic.

Ip2: În condițiile generale ale slăbirii instituției statele, democrațiile directe sau participative pot influența hotărâtor sistemul decizional al democrației reprezentative pe care s-a construit România post-comunistă.

Ip3: Prin acțiunea lor, bazată pe diferite metalimbaje, mijloacele media (social-media, mass-media) pot destructura ușor metanarațiunile anterioare, influențând hotărâtor natura și dinamica mișcărilor de protest.

Ip4: Clarificarea hermeneuticii discursurilor despre și asupra extracției aurifere de la Roșia Montană, prin analize diacronice și multi-scalare, poate revela rezultatele și dinamica tensiunilor dintre metanarațiunile și metalimbajele specifice atât acestui teritoriu, cât și actorilor implicați

Ip5: Focalizarea analizei pe scara locală poate conduce eventual la descoperirea direcției în care tind să se contureze noile metanarațiuni: reproducerea trecutului sau, dimpotrivă, (re)scrierea viitorului.

Aceste ipoteze *deschid o hermeneutică sau o paradigmă* asupra discursurilor referitoare la extracție, *studiind diferitele moduri în care acest concept cheie este înțeles de către compania RMGC (capital), de actorii societății civile, de stat și, în special, de comunitatea locală. La fel ca alți cercetători din domeniu, încerc să includ în conceptualizarea aceasta și forme de rezistență la practicile extractive* (Arboleda, 2020; Engels și Dietz, 2017; Martinez-Allier și Walter, 2016; Velicu, 2012a, 2012b).

Prin abordare diacronică și scalară urmăresc să investighez schimbările asupra sensului extracției în comunitatea locală de-a lungul timpului, ca o modalitate de a înțelege modul în care dezbaterile s-au schimbat ca răspuns la transformările socio-economice pe termen lung, mediu și scurt. Prin urmare, încerc să verific dacă există schimbări semnificative în modul în care extracția este încadrată și înțeleasă de-a lungul deceniilor, de la era socialistă, comparând interviurile recente efectuate de mine cu populația locală (realizate în perioada 2018-2019), cu cele ale cercetătorilor care au studiat acest caz în anii anteriori (de exemplu, Velicu, 2012a, 2012b, Alexandrescu, 2013, 2020). Consider că această abordare aruncă o lumină utilă nu numai asupra diferitelor logici ale extracției în diferite regimuri politice și economice, ci și asupra proceselor pe

termen lung care sunt în joc, în special schimbări în relațiile care stau la baza extracției. Această viziune ne permite să urmărim atât aspectele materiale, cât și schimbările discursive care au rezultat din trecerea de la autarhia economică a erei socialiste la exploatarea intensificată, datorată tehnologiei, a resurselor din era capitalistă.

Acest lucru îmi va permite apoi să explorez modurile în care aceste relații schimbătoare au afectat alinierea relativă ale capitalului sau RMGC-ului, statului, organizațiilor societății civile și comunității locale în raport cu practicile extractive (vezi Horowitz, 2011b).

Sensul perceput față de acești patru actori nu este, așadar, ca agenți cu poziții de interes, cunoscut în literatură de specialitate britanică sub numele de *spatial fix*, respectiv contradicția pe care o are în sine capitalul neo(liberal): pe de-o parte, tendința de a ocupa toate spațiile cu oportunități înainte de competitorilor, iar pe de altă parte, nevoia de a se înrădăcina în locurile deja ocupate pentru a maximiza oportunitățile. Sau cu alte cuvinte, opoziția dintre mobil și imobil. În schimb, voi încerca să susțin că aceștia sunt supuși unei serii de alianțe trecătoare și instabile care sunt susceptibile de a se transforma odată cu schimbările în înțelegerile mai largi ale practicii extractive. În special, voi verifica dacă există tensiuni semnificative între o conceptualizare mai veche a extracției ca entitate încorporată social, benefică la nivel local, care oferă locuri de muncă, infrastructură, oportunități sociale și aspectele care încurajează migrația, și o încadrare alternativă – care este înțeleasă ca o capcană pentru capitalismul internațional global, care aduce efecte asupra deplasării comunității locale spre alte regiuni și o degradare a valorilor sociale și de mediu. Voi argumenta că sprijinul aparent pentru minerit în comunitatea locală nu folosește aceleași conceptualizări ale extracției ca și potențialii proprietari capitaliști ai minelor, ci se bazează, în schimb, pe o înțelegere mai veche a tradițiilor miniere, care sunt în contradicție cu realitățile materiale de extracție contemporană pe scară largă.

Ultima ipoteză vine să întărească și să surprindă părerile localnicilor asupra situației lor economice actuale și ce perspective de dezvoltare cred aceștia că există la nivel local. În timp ce studiile anterioare au avut tendința să se concentreze asupra conflictului dintre stat și organizațiile societății civile (Alexandrescu, 2013; O'Brien, 2010; Velicu, 2012a; Velicu și Kaika, 2017; Vesalon și Crețan, 2013), abordarea de față urmărește să distingă atitudini ale comunității locale în jurul exploatărilor miniere de la Roșia Montană și a viitorului locuitorilor acestei zone geografice, permițând vocilor localnicilor să apară ca entitate în sine.

1.3. METODOLOGIA DE CERCETARE ȘI LIMITELE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII

Lucrarea de față este transdisciplinară, combinând concepte, teorii și metode de lucru din mai multe științe, precum: geografia, sociologia, politologia etc. Astfel, metodele de cercetare sunt diverse și se clasifică în funcție de planul de lucru întocmit la începutul studiului:

- în anul I a avut loc etapa premergătoare studiului, etapă în care s-au colectat datele referitoare la conceptele abordate
- în anul al II-lea a avut loc etapa propriu-zisă în care s-au analizat datele și s-au întocmit instrumentele de lucru
- în anul al III-lea a avut loc etapa finală în care s-a scris propriu-zis lucrarea.

La baza studiului s-au aflat **metode cartografice de interpretare a datelor geografice și statistice**, dintre care un rol deosebit l-a avut și **metoda observației directe din teren** (care a fost, de fapt, și prima metodă utilizată după alegerea arealului de studiu), apoi au fost întocmite hărțile specifice, folosind astfel suportul cartografic.

Am utilizat programul ArcGis pentru a realiza hărțile necesare pentru a descrie zona de studiu. Modelul digital al terenului, DEM-ul, a fost realizat digitizând curbele de nivel din 30 în 30 metri, apoi pe baza acestuia s-a realizat harta pantelor, a hipsometriei, a expoziției versanților. Tot în GIS am realizat și hărțile legate de aspecte sociale, conflicte, proteste etc.

Analiza din acest studiu este una critică, influențată de școala de analize discursive critice, adică *poziția mea ca cercetător este una post-structuralistă*, care se situează între abordarea marxistă, de stânga, și cea liberală, de dreapta. Abordarea hermeneutică din studiul de față susține că cel mai elementar fapt al vieții sociale este sensul unei acțiuni. Viața socială este constituită din acțiuni sociale, iar acțiunile sunt semnificative pentru actori și pentru ceilalți participanți sociali. Adepții marxismului sunt pe poziție de stânga, socialistă, și consideră că resursele naturale ar trebui să fie ale populației care are drepturi egale, în timp ce adepții liberalismului sunt pentru exploatarea resurselor pentru a fi folosite pentru vânzare, pentru o piață de capital global. Astfel, poziția post-structuralistă critică atât abordarea marxistă, cât și pe cea liberală, folosind deconstrucția ideilor.

Dintre metodele specifice științelor sociale, deci și geografiei umane am utilizat **metoda chestionarului** (vezi Anexa 1) și **a interviului** (vezi Anexa 2).

Metoda chestionarului a presupus întocmirea chestionarului și chestionarea propriu-zisă a populației din zonele afectate; au fost aplicate un număr de 400 de chestionare. Pentru a formula întrebările chestionarului și ale interviului și pentru a dezvolta o imagine cuprinzătoare a situației din Roșia Montană, am folosit o serie de surse primare și literatura secundară existentă, inclusiv lucrări de politică locală și națională privind proiectul Roșia Montană, realizate în perioada 2002-2018, care au furnizat o schiță a managementului formal, instituțional al proiectului.

Chestionarul a fost întocmit conform standardelor generale ale unui chestionar și are 3 părți: partea introductivă, în care se explică respondenților scopul chestionarului și modul de a răspunde la acesta, partea de identificare în care, prin întrebările adresate, se pot face aprecieri în ceea ce privește vârsta, sexul, dar și ocupația respondentului și partea a treia, cea mai importantă, în care respondenții oferă informațiile de care avem nevoie pentru realizarea studiului dorit (Colibaba, 2001).

Autorii de specialitate definesc chestionarul ca o metodă de cercetare sociologică, prin care persoanele chestionate răspund la întrebările din chestionar, întocmit pe baza unei teme (Chelcea, 2001).

Persoanele chestionate au fost asigurate că li se va păstra anonimatul, însă, pentru a putea identifica zona în care a fost aplicat chestionarul, a fost obligatoriu ca aceștia să noteze localitatea. De asemenea, chestionarul a fost aplicat celor 400 de persoane din zonele afectate de exploatare, din localitatea în cauză, Roșia Montană, dar și a localităților limitrofe, în limita a 50 de kilometri, cu mici excepții (un număr redus de chestionare au fost aplicate în afara județului, persoanele respective sunt din județul Alba, dar au reședința în județul Cluj), pentru a putea fi realizat un studiu între efectele exploatarei resurselor și modul de manifestare al populației (vezi fig. 1). Acesta a fost aplicat direct, personal, dar și indirect prin intermediul metodelor moderne de tip e-mail și messenger.

Doresc să aduc mulțumiri doamnei profesor David Adriana Liliana de la Liceul Tehnologic Silvic Câmpeni, care m-a ajutat atât în cadrul distribuirii chestionarelor către elevi, dar și către părinții acestora și a realizării interviului, fiind nativă din Roșia Montană.

Fig. 1 Harta localităților în care au fost realizate chestionarele

Metoda interviului a fost, de asemenea, utilă în cercetarea de față. Am dezvoltat un set de întrebări semi-structurate pentru interviuri, aplicate rezidenților de la Roșia Montană (vezi Anexa 2). Am avut contacte inițiale în comunitate pentru a recruta potențiali participanți, cu o abordare de eșantionare de tipul bulgăre de zăpadă (patru familii inițiale, care au sugerat prieteni, rude și vecini). Am avut avantajul că am copilărit în zona de studiu, cunoscând zona Roșiei Montane, fiind nativă din localitatea Avram Iancu. Dintr-un total de 28 de persoane care au fost abordate pentru a fi interviuate, doar 11 au